

Orientering om biskoppernes alterbogsforslag og ritualforslag

af *Holger Villadsen*

Redaktionelt forord

Efterfølgende er manuskriptet til et foredrag på Århus Stifts præstestævne på Ry Højskole 20. - 22. august 1991. Foredraget var bestilt til at vare 45 minutter, og manuskriptet var blevet alt for langt. Derfor blev det mundtlige foredrag forkortet betydeligt i forhold til manuskriptet. Men efterfølgende tekst er manuskriptet i sin oprindelige længde.

Den primære opgave i foredraget var at orientere om biskoppernes »Oplæg til gudstjenesteordning« (Materialecentralen, juni 1991). Målgruppen var præster.

Holger Villadsen, april 2009

Indbold

Indledning	1
Dåbens plads	3
Nadveren	4
Ordet	6
Læsningerne	8
Kollekterne	11
Andre gudstjenester	13
Ritualer	14
Afslutning	16

Indledning

Jeg er blevet bedt om at komme med en kort orientering om det »Oplæg til gudstjenesteordning«, der netop er blevet udsendt af biskopperne (juni 1991). Og jeg er vel blevet bedt om det, fordi jeg har fungeret som sekretær for biskopperne i denne sag i de sidste tre år og skal gøre det i mindst ét år endnu. Efter min orientering skal prof. Chr. Thodberg komme med en vurdering; men jeg vil her til indledning sige, at jeg nu også vil tillade mig at komme med nogle vurderende kommentarer undervejs.

Oplægget er forsynet med et forholdsvis fyldigt forord, som jeg i denne sammenhæng vil tillade mig at forudsætte mere eller mindre bekendt. Og det samme gælder de fyldige redegørelser og undersøgelser, der findes i betænkningerne fra liturgikommissionen af 1970. I stedet vil jeg prøve i denne orientering at koncentrere mig om det, som man ikke kan læse de anførte steder. Det vil især gælde en uddybning af baggrunden for de trufne valg: problemerne der skulle løses, de løsningsmuligheder der har været undersøgt og overvejet, dilemmaerne og samspilsproblemerne, intentionerne og argumenterne

Det fremlagte oplæg fra biskopperne (juni 1991) bygger i høj grad på betænkningerne fra liturgikommissionen af 1970, men på forholdsvis mange punkter er der foretaget revisioner eller tilføjelser. Jeg vil koncentrere min orientering om disse punkter. Det betyder ikke nødvendigvis, at det er disse punkter, der er de vigtigste, men kun, at det i denne fase især er dem, der er til debat.

Jeg vil dog her til indledning gøre opmærksom på, at der er en vis fare for, at debatten bliver skæv og fejlproportioneret, hvis opmærksomheden koncentrerer sig for ensidigt om de enkelte detaljustylinger. Det væsentligste er helheden, og enkelthedernes plads i helheden. Men detaljerne skal naturligvis også være i orden, helt ned til kommasætning og retskrivning. Og der har været arbejdet grundigt i revisionsarbejdet, helt ned til de mindste detaljer. Der er mange detaljer, der kan diskuteres, og som også rent faktisk er blevet diskuteret.

I denne sammenhæng vil jeg dog gøre opmærksom på, at en meget stor del af teksten i oplægget udgøres af bibeltekster taget fra Bibelselskabets prøveoversættelser. Det er kun rent foreløbigt, og det vil derfor være spild af tid at prøve at finde trykfejl o.lign. i bibelteksterne. Jeg ved godt, at der er nogle trykfejl, og dem må jeg tage på min kappe. Når Bibelselskabet i dette efterår bliver færdig med den nye bibeloversættelse, skal alle bibelteksterne i alterbogen alligevel skiftes ud med den nye autoriserede tekst, og højmesseordning, ritualer og bønner skal gennemgås for at koordinere ordlyd og retskrivning osv.

Oplægget med de ialt 432 sider består af fire dele. Først forordet, der er skrevet kun til denne bog og ikke beregnet til optagelse i nogen af de kommende liturgiske bøger.

Dernæst følger som første del (bind I) alterbogen, der indledes med ordning for højmesse og for børnegudstjeneste. Det er meningen, at denne bog skal autoriseres i sin helhed, inklusive højmesseordningen og børnegudstjenesten samt de nadverritualer, der er integreret i de to gudstjenester. Og efter autorisation skal den trykkes som selvstændig bog, samt som en del af salmebogen, i første omgang nok bedst som et tillæg til salmebogen.

Jeg ved fra læsningen af indberetninger fra menighedsråd og præster, at det af mange betragtes som en vigtig sag, at menigheden har adgang til at følge med i teksterne i salmebogen. Og hvis menigheden ikke skal have et helt bibliotek med i kirke, eller sidde med lølblade, er det stor praktisk betydning at få koordineret de forskellige ukoordinerede planer om salmebogstillæg.

Som bind II følger ritualbogen, der svarer til den nuværende såkaldte biskoppernes vejledning, og det er ikke meningen, at denne bog som sådan skal autoriseres. Ligesom den nuværende biskoppernes vejledning skal ritualbogen indeholde forskellige autoriserede ritualer, både nye og gamle, i det omfang det skønnes hensigtsmæssigt at genoptrykke dem. Og derudover skal den indeholde uautoriserede vejledninger og ordninger. Denne bog kan først færdigredigeres, når alle de nye ritualer er blevet autoriserede.

De nye ritualer for biskoppelige handlinger blev – som formentlig bekendt – autoriseret i 1987. Her i sommer er der blevet autoriseret et nyt konfirmationsritual. Det udsendte oplæg indeholder fire forslag til nye reviderede ritualer:

Dåb

Fremstilling i kirken af døbte børn

Vielse

Kirkelig velsignelse af borgerligt indgået ægteskab

Ritualbogen indledes med en »Højmessevejledning«, der på nuværende tidspunkt – som ordet siger – kun er tænkt som en vejledning. Afsnittet med skriftemål skal formentlig ikke autoriseres, og de to anførte begravelsesordninger er også kun tænkt som vejledende ordninger. Selve jordpåkastelsesritualet forudsættes autoriseret, men det vil afhænge af en nærmere juridisk vurdering, om det nødvendiggør en egentlig ny-autorisation. Det er endnu ikke drøftet, i hvilket omfang ritualbogen bør indeholde ældre autoriserede ritualer, der jo ifølge dansk liturgisk tradition forbliver gyldige – næsten til evig tid. Efter mit skøn er de nye foreslåede ritualer i så høj grad en revision af de gamle, at det ikke rigtigt giver mening at genoptrykke de gamle. Det kunne være ét af de områder, hvor det ville være godt at få nogle udmeldinger. Men det væsentligste i denne omgang er naturligvis en stillingtagen til den foreslåede revision af ritualerne.

Den sidste del af oplægget, bind III, er et såkaldt alterbogstillæg, som er en nyskabelse i dansk sammenhæng. I formel henseende kan man dog godt sige, at der allerede foreligger en slags parallel i Biskoppernes Vejledning, der er udgivet af de pågældende biskopper i 1949 og 1955 og ikke som sådan er konfirmeret ved kongelig resolution eller ministerielle cirkulærer. Alterbogstillægget indeholder forskellige supplerende tekster til alterbogen, især bønner, og påtænkes ikke autoriseret, hverken helheden eller de enkelte dele.

Det er på denne måde en åben samling, der ligesom Janus har ansigtet i to retninger. Hvis præst og menighedsråd er enige om at

anvende tekster fra alterbogstillægget, vil der ikke være nogen større forskel på at anvende tekster fra alterbogen og fra alterbogstillægget. Der vil kun være en mindre administrativ forskel, idet biskoppens samtykke skal indhentes, når tekster fra alterbogstillægget skal erstatte f.eks. de autoriserede indledningskollekter. Og til den anden side er der ikke egentlig formel forskel mellem teksterne i alterbogstillægget og en hvilken som helst anden samling af kollektter. Alterbogstillægget kan først færdigredigeres, når selve alterbogen er autoriseret, og derfor vil den i sin endelige form sandsynligvis udkomme lidt senere end alterbogen og ritualbogen. Til gengæld foreligger den jo allerede i en anvendelig og nogenlunde komplet form i det publicerede oplæg af juni 1991, som på dette område måske i en kortere periode kan komme til at fungere som en egentlig »brugsbog«.

Og jeg vil nu gå over til selve højmesseordningen, og har valgt at begynde lidt i periferien med nogle bemærkninger om dåbens plads i højmissen.

Dåbens plads

Hvis man spørger, hvor højmessens centrum ligger, vil mit svar være, at den har to centre: det ene er evangeliets forkyndelse gennem evangelielæsningen, trosbekendelsen og prædikenen, og det andet er nadveren. De to centre er forbundne og bestemmer tilsammen gudstjenesten som helhed, ligesom en ellipse har to centre, der tilsammen bestemmer ellipsens form og indhold. Der er forskel på gudstjenestens (og ellipsens) to centre, og højmissen er i sin fulde form med nadver ikke som en cirkel, der kun har ét centrum, men snarere som en ellipse, der har to centre.

Udover disse to centre kan der være et tredje, nemlig dåben. Men dåben er ikke en integreret del af højmissen på samme måde som evangeliets forkyndelse og nadveren. I modsætning til forkyndelsen og nadveren, der er beregnet til at gentages, er dåben efter sit væsen en eengangsbegivenhed. Og selv om vi forlængst har forladt oldkirkens tradition med dåb kun én gang om året, el-

ler kun nogle få gange om året, så afhænger dåbsfrekvensen dog stadigvæk af, hvor mange der skal døbes, og hvor stort befolkningstallet er i pågældende sogn. Og gudstjenesten bliver ikke en ufuldstændig gudstjeneste, blot fordi der tilfældigvis ikke er nogen tilmeldt til dåb den dag.

På den anden side har vi udviklet en værdifuld tradition for, at dåben i almindelighed foregår under en højmesse, og denne tradition søges støttet gennem de indledende bemærkninger i det foreslåede dåbsritual. Og det vil være ønskeligt, om dåben – når der er dåb i højmissen – kunne indpasses på en sådan måde, at den indgik på en organisk måde i højmessens helhed. Men her har det ikke været muligt at finde frem til en bestemt ordning, der kunne gives normativ eller forpligtende karakter. Derfor står der i selve højmesseordningen ikke noget om dåbens plads. I højmessevejledningen (s. 235, pkt. 2) er der anført fire muligheder, og de samme fire muligheder er anført i indledningen til det foreslåede dåbsritual. Disse fire muligheder er:

- 1) På trosbekendelsens plads
- 2) I tilknytning til første læsning
- 3) Efter salmen efter prædikenen
- 4) Efter nadveren

Jeg synes selv, at det er beklageligt, at det ikke er muligt at nå frem til at kunne anbefale en bestemt placering; men det ser det altså ikke ud til. For en ordens skyld skal jeg måske sige, at problemet ikke primært er forskellige opfattelser hos biskopperne, men forskellige holdninger og erfaringer og traditioner i udtalelserne fra præster og menighedsråd. Men det kunne da være interessant at se, om man i værkstedsarbejdet i en bredt sammensat gruppe kan nå til enighed i fredsommelighed uden at være nødt til at majorisere mindretal.

Der er meget der taler for en placering på »trosbekendelsens plads«, men det overses ofte, at trosbekendelsens plads ikke er et éntydigt begreb. Personligt – og under de forhold jeg er bedst kendt med – er jeg mest tilhænger af placeringen i tilknytning til

første læsning, sådan som det også blev anbefalet i den lilla betænkning. Anbefalingen i den lilla hang jo sammen med, at evangelielæsningen (=prædiketeksten) som udgangspunkt foregik fra alteret efterfulgt af trosbekendelsen, og i den kontekst vil dåben efter de flestes opfattelse skille for meget mellem prædiketekst og prædiken. Og hvis trosbekendelsen læses fra prædikestolen, hvad der fortsat er mulighed for, vil det heller ikke give praktisk mening at have dåben på trosbekendelsens plads.

Jeg vil senere vende til selve dåbsritualet, og her fortsætte med nadveren som en del af højmesse.

Nadveren

Til en fuldstændig højmesse hører nadver. I de nuværende liturgiske bøger findes nadverritualet (eller nadverritualerne) som et selvstændigt afsnit. Det gælder biskoppernes vejledning, salmebogen (både 1. og 2. udgave) og ritualbogen. Og højmesseordningen har kun en lille rubrik om, hvordan nadverritualet indpasset i højmissen, når der er nadver. Denne adskillelse af højmesseordning og nadverritual findes også i Kirkeritualet fra 1685. Og det hænger vel iøvrigt rent praktisk sammen med, at tidligere tiders danske alterbøger udover kollekterne og læsningerne har indeholdt forskellige ritualer, men hidtil ikke har indeholdt nogen egentlig komplet højmesseordning.

Til forskel herfra indgår nadverritualet som en integreret del af højmissen i det foreliggende oplæg af juni 1991. Denne linje blev påbegyndt af Dansk Kirkesang 1943 og Prøvealterbogen 1963 og delvis fortsat af liturgikommissionen af 1970, idet den findes forholdsvis klart udført i Foreløbige Ændringer 1973. Lidt mindre klart findes dispositionen i den lilla betænkning fra 1985, hvor der først anføres en højmesseordning til og med udgangsbedebønnen. Men umiddelbart derefter anføres de tre nadverritualer.

Forudsætningen for denne disposition er en påstand om, at der til en normal højmesse hører nadver, og at det derfor er både na-

turligt og praktisk at lade nadverritualet indgå i højmesseordningen på den plads, hvor nadveren nu engang plejer at finde sted.

Som en praktisk afledt konsekvens af, at nadveren indgår som en integreret del af højmesseordningen, er der samtidigt gennemført en opdeling af nadverritualet i nogle underpunkter svarende til den underopdeling af højmesseordning, som vi kender fra salmebogen og biskoppernes vejledning 1949/55. Nadverritualet er blevet underopdelt i fire punkter: (15) Nadverbøn, (16) Fadervor, (17) Indstiftelsesordene og (18) Nadvermåltidet eller uddelingen. Det kan diskuteres, hvornår nadverritualet begynder og hvornår det slutter, det vil jeg vende tilbage til om lidt.

Liturgikommissionen har i sine betænkninger foreslået tre nadverritualer: et kort ritual, en let revideret udgave af 1912-ritualerne og et udvidet nadverritual. Tilsvarende er der i oplægget af juni 1991 foreslået tre nadverritualer, der i hovedtræk svarer til liturgikommissionens forslag, men dog ikke er identiske.

Fællesnævner for nadverritualerne er de tre sidste underpunkter: Fadervor, Indstiftelsesordene og Nadvermåltidet (uddelingen). Underopdelingen af nadverritualet har derved muliggjort, at forskellene mellem nadverritualerne i store træk kun kommer til udtryk i det første punkt, Nadverbønnen (eller nadverindledningen), og at det derfor været muligt at nøjes med at aftrykke Fadervor og Indstiftelsesordene og uddelingsordene én gang.

Nadverbøn 15 b (s. 8-9) svarer således til det hidtidige 1912-ritual. Der er nogle mindre varianter i bønnen »Opstandne Herre og frelser«, som jeg ikke vil gå nærmere ind på i denne oversigtsorientering. I dette ritual indgår »O, du Guds Lam« som en del af nadverbønnen eller nadverindledningen.

Nadverbøn 15 c (s. 9-10) svarer ligeledes i hovedtræk til liturgikommissionens udvidede nadverritual med Helligsangen sunget af menigheden som en del af nadverbønnen. Som et alternativ til bønnen »Opstandne Herre og frelser« er anført en bøn fra Prøveritualbogen af 1963.

Den oprindelige intention med den først anførte nadverbøn (15 a, s. 8) var, at den skulle svare til nadverritualet af 1895 med forholdsvis direkte rødder tilbage til Kirkeritualet af 1685 (og deromkring). Dette ældre ritual er jo karakteriseret ved, at det indledes med en kateketisk nadverformaning »Kære Kristi venner«, og at det ikke har en egentlig nadverbøn. Men da dette ritual især bruges i varianten fra 1912-ritualerne, er det denne variant, der er kommet til at stå som nadverbøn a. At betegne dette som en nadverbøn er måske lidt af en tilsnigelse, men kan dog godt forsvares, da formaningen efterfølges af bønnen »Opstandne Herre og frelser«, og da der er en bestemmelse om, at nadverindledningen kan begrænses til denne bøn. Hvis denne bestemmelse udnyttes, kommer ritualet til i store træk at svare til liturgikommissionens korte nadverritual.

Jeg synes, det er beklageligt, at det ikke har været muligt at finde frem til en mere nutidig formulering af nadverbønne. Liturgikommissionen havde foreslået en kort bøn, der blev anvendt i alle tre ritualer, men denne bøn har mødt så meget kritik og så lidt opbakning, at den ikke er medtaget i dette oplæg.

Strukturen i de foreslåede nadverritualer er i hovedtræk sammenfaldende, men der er dog ét led, der volder lidt problemer, nemlig salmen »O, du Guds Lam«. I det første ritual anvendes den slet ikke. I det andet ritual indgår den som en del af nadverbønne. Og i det tredje ritual synges den inden uddelingen, eller under uddelingen. Dette led fornemmes nok af mange i menigheden som et væsentligt og karakteristisk menighedsled i nadverritualet; og det kunne – efter mit skøn – være ønskeligt at finde frem til en fællesnævner for brugen af denne salme.

Nadveren er altså integreret i højmesse – som ét af dens to centre – men der er dog stadigvæk opretholdt en mulighed for at holde hovedgudstjeneste uden nadver. Det kan være morgen- eller aftengudstjenester ved bykirker, eller de tilsvarende gudstjenester i flersognspastorater på landet, og der er da også steder, hvor da eksempelvis kun er tradition for nadver én gang om måneden. Det

har i disse situationer ikke været intentionen at opstille et krav om, at der skal være nadver ved de pågældende gudstjenester. Og højmesseordningen er derfor også udformet sådan, at gudstjenesten efter salmen efter prædikenen kan afsluttes uden nadver. I disse tilfælde fortsættes efter »Salmen efter prædikenen« med slutningskollekt om ordet, eller kirkebønne bedes fra alteret efterfulgt af Fadervor.

Gudstjenester med nadver og gudstjenester uden nadver er fælles om at have en »Salme efter prædikenen«. Derfor regnes denne salme ikke som en del af nadveren – hvad de fleste nok også vil finde rimeligt – selv om salmen også, når der er nadver, kan have den funktion at lede over til nadveren. Tilsvarende er gudstjenester med nadver og gudstjenester uden nadver fælles om (normalt) at have en slutningskollekt og den aronitiske velsignelse. Og derfor er slutningskollekt og den aronitiske velsignelse ikke anført som en del af nadveren.

Gudstjenesten er – eller burde være – et organisk og sammenhængende forløb, og inddelinger bliver altid en lille smule skematiske og lidt kunstige. Og selv om takkekollekt efter nadveren vel oftest opfattes som en del af nadveren, er det dog også forholdsvis klart, at den indtager samme plads i gudstjenestens helhed som kollekt om ordet, eller kollekt om dåben, hvis der kun har været dåb og ikke nadver, eller kollekt til 1. søndag efter påske, hvis der har været både dåb og nadver. Jeg kan ikke se andre oplagte muligheder for en klar og konsekvent disposition end at anføre slutningskollekt og den aronitiske velsignelse som en del af højmessens afslutning¹, når nadverritualet iøvrigt er indarbejdet på dens almindelige plads i gudstjenestens forløb.

¹ Men selvfølgelig er der andre muligheder. Den nye svenske ordning har »takbönnen« som en del af nadveren – men det er også en gudstjenesteordning, hvor nadveren ikke kan udelades! Det samme gælder den nye norske ordning – men igen er det en ordning, der ikke giver mulighed for at udelade nadveren. Og det nye tyske Vorentwurf 1990 har også takkebønne efter nadveren som en del af nadveren. Men igen er der tale om

Det strider mod manges begreber at kalde en gudstjeneste uden nadver for en højmesse, og jeg vil også synes, at det ville være klarere at reservere ordet »højmesse« for en gudstjeneste med nadver. Men den formelle sprogbrug hidtil – f.eks. i biskoppernes vejledning og i salmebogen – har også talt om en højmesse uden nadver. Og denne sprogbrug bliver vi nødt til at acceptere, medmindre der også laves en særskilt gudstjenesteordning for hovedgudstjenester² uden nadver og findes et egnet ord for denne gudstjenesteform, eller medmindre der opstilles et nyt krav om, at nadver er obligatorisk ved alle hovedgudstjenester. Det sidste forudsætter en tvangslovgivning, som efter min opfattelse ikke hører hjemme på dette område. Og iøvrigt vil jeg også mene, at det er en indsnævring at begrænse gudstjenesteformerne til kun at omfatte gudstjenester med nadver. Der bør også være plads – på én eller anden måde – til en gudstjenesteform uden nadver.

Selv om det ideelle nok ville være at udarbejde en særskilt ordning for hovedgudstjeneste uden nadver, er der altså af praktiske grunde kun udformet én ordning for hovedgudstjeneste, der som det normale forudsætter, at der er nadver, og er opbygget ud fra denne forudsætning. Dette er i modsætning til tidligere, hvor højmesseordningen vel nærmest som det normale forudsatte, at

en liturgi med nadver som en obligatorisk del. Det tyske udkast har en liturgi II, hvor nadveren kan udelades. Her er takkebønnen anført som en del af nadveren; men den har så til gengæld kirkebønnen placeret i afslutningen (s. 95). Årsagen til de specielle danske problemer er kollektten om ordet, samt liturgikommissionens forslag om en kombineret dåbs- og nadverkollekt, når der har været både dåb og nadver. Disse to kollekter gør det umuligt at betragte slutningskollektten som hørende udelukkende til nadveren, når der i samme ordning skal gives en beskrivelse af en gudstjeneste med nadver og uden nadver.

² I menighedsrådslovens forstand. Den nye svenske Kyrkohandboken har tre ordninger for hovedgudstjenester med nadver og tre ordningen uden nadver. De tre ordninger med nadver kaldes: högmässa, söndagsmässa og familjemässa. De tre ordninger uden nadver kaldes noget tilsvarende, blot indgår i betegnelsen ordet gudstjeneste: högmässogudstjänst, söndagsgudstjänst og familjegudstjänst.

der ikke var nadver, og at nadveren var et tillæg til hovedgudstjenesten. Jfr. f.eks. formuleringen i den oprindelige ordlyd af indgangsbeden: » ... oplad nu saaledis ved din Hellig Aand for Jesu Christi skyld mit Hierte, at jeg kand af Prædiken lære at sørge for mine Synder, ...« Denne ændring i nadverens stilling i højmassen afspejler en forandring i nadverfrekvensen (forandring af »usus«). Men jeg har ikke taget mig for at undersøge, hvad vi egentlig ved om nadverfrekvensen i Danmark i 17., 18., og 19. århundrede.

Ordet: Antallet af læsninger, prædiketeksten, rækkefølgen

Det andet centrum i højmassen er evangeliets forkyndelse gennem evangelielæsningen, trosbekendelsen og prædikenen. Siden indførelsen af anden tekstrække i slutningen af sidste århundrede har vi haft to forskellige evangelielæsninger i højmassen. Det er ikke noget nyt, at der var to evangelielæsninger, for det var der også i de tidligere danske ordninger. Dengang var det blot samme læsning, der blev læst to gange: dels messet fra alteret, og dels læst fra prædikestolen i umiddelbar forbindelse med prædikenen.

Indførelsen af anden tekstrække betød altså – set fra en lidt anden synsvinkel, at der opstod et skel mellem den liturgiske evangelielæsning fra alteret og prædiketeksten, idet det var to forskellige tekster.

En rød tråd gennem liturgikommissionens arbejde har været en påstand om, at den evangelietekst, der ikke blev prædikeret over, ikke havde nogen egentlig funktion i gudstjenesten, og at den derfor kunne undværes. Derfor indførtes med Foreløbige Ændringer 1973, at der kun læses ét evangelium, nemlig det evangelium der prædikes over. Denne linje blev fortsat i den grå betænkning fra 1975 og den lilla fra 1985. Denne linje har fået meget bred og næsten uimodsagt tilslutning, og er derfor også fortsat i biskoppernes oplæg, juni 1991. Og mon ikke det er ét af de punkter, der efterhånden kan anses for »hævet over diskussion«? Naturligvis ikke, fordi det ikke kan diskuteres, men fordi der er meget bred enighed om det, og derfor ikke så mange til at diskutere sagen.

Når der kun er én evangelielæsning, skal der træffes et valg mellem, hvilken af de to hidtidige placeringer der skal anvendes: Skal det være placeringen fra alteret, efterfulgt af trosbekendelse og salmen før prædikenen, eller skal det være placeringen fra prædikestolen umiddelbart efterfulgt af prædikenen.

Liturgikommissionen valgte som udgangspunkt placeringen fra alteret, men havde to varianter af en undtagelsesbestemmelse, hvorefter evangelielæsningen kunne læses fra prædikestolen. Erfaringer fra prøveanvendelsen af den lilla betænkning fra 1985 viser, at forholdsvis mange har valgt undtagelsesbestemmelserne og altså læst den ene evangelielæsning (= prædiketeksten) fra prædikestolen. Begrundelsen er vel primært et ønske om at have prædiketeksten i så nær forbindelse som muligt med prædikenen. Jeg har ikke fået lavet en nøjagtig opgørelse over, hvor mange der har brugt undtagelsesbestemmelsen, men har umiddelbart fornemmelsen af, at det er op mod halvdelen, eller måske mere, og at Århus stift har været et af de steder, hvor undtagelsesbestemmelsen har været mest brugt.

I biskoppernes oplæg af juni 1991 er der som udgangspunkt valgt en placering af den ene evangelielæsning fra prædikestolen. Begrundelsen er især et ønske om at have prædiketeksten i tæt forbindelse med prædikenen. Denne placering er i overensstemmelse med mange af brugerne af liturgikommissionens betænkninger, og svarer iøvrigt i hovedtræk også til forholdene i f.eks. de nye norske og svenske ordninger. Oplægget indeholder dog samtidigt en undtagelsesbestemmelse, sådan at man de steder, hvor man ønsker det, kan læse evangeliet fra alteret.

Dette spørgsmål om evangelielæsningens placering forekommer i det mindste mig at være ét af de mere vanskelige punkter, og jeg synes eksempelvis, at det er vanskeligt at finde en helt tilfredsstillende placering af trosbekendelsen, når evangeliet læses fra prædikestolen. Men kompromisser er næppe til helt at undgå. Og direkte eller indirekte vil der være modsætninger mellem nogle af forskellige ønsker og krav, der bliver stillet til gudstjenesten.

Såsnart der ændres på et enkelt led i gudstjenesten har det afledede konsekvenser for flere andre led – og for helheden.

De grønne foreløbige ændringer fra 1973 havde (normalt) to læsninger fra alteret, hvoraf den første i de fleste tilfælde var en epistel. I den grå betænkning fra 1975 foresloges fortsat to læsninger fra alteret, men nu var den første læsning næsten altid fra Det gamle Testamente. Antallet af læsninger blev igen udvidet til tre, og epistlen blev anført som udgangslæsning forud for den aronitiske velsignelse i gudstjenestens afslutning. Med mindre modifikationer i perikopevalg blev denne ordning fortsat i den lilla betænkning fra 1985.

Reaktionerne på disse forslag har været delte. Som allerede anført var der almindelig tilslutning til reduktionen af antallet af evangelielæsninger fra to til én, og tilsvarende var der også bred tilslutning til forslaget om at indføre en gammeltestamentlig læsning. Derimod var der en del kritik og forbehold overfor forslaget om at læse epistlen som udgangslæsning. Dette element i den lilla pakke har nok været hovedårsagen til, at ikke mere end ca. 20% af landets menigheder har ønsket at afprøve ordningen. Og også blandt brugerne af det lilla alterbogsforslag har der været relativt mange udtalelser, der var kritiske eller afvisende. Og det var relativt klart, at en evt. autorisation af det lilla alterbogsforslag ville have til konsekvens, at der ville være en stor gruppe der fortsatte med at bruge med gamle alterbog og den gamle højmesseordning, og at kun en mindre gruppe ville gå over til den nye alterbog. Salmebogen ville eksempelvis ikke længere kunne trykkes i en samlet udgave med tekst- og bønnebog.

Tiden tillader ikke at gå i dybden med denne problematik – og jeg jo selv tidligere ytret mig forholdsvis udførligt om netop denne problemstilling – men konklusionen er altså blevet, som det kan ses i oplægget af juni 1991, at højmesseordningen som udgangspunkt har to læsninger fra alteret og én fra prædikestolen.

At der er to læsninger fra alteret har dette oplæg fælles med alle forudgående danske højmesseordninger, og også med alle liturgi-

kommissionens forslag. Og forskellen er den, at hvor den sidste af de to alterlæsninger hidtil altid har været en evangelielæsning, er det nu en læsning fra brevene i Det nye Testamente.

Fra prædikestolen læses prædiketeksten, sådan som det også har været tilfældet i alle de officielle danske ordninger hidtil. På dette sidste punkt afviger juni-oplægget fra liturgikommissionens forslag, der dog altid har haft det som en undtagelsesmulighed at læse prædiketeksten fra prædikestolen.

Perikopestrukturen med tre læsninger (GT – Epistel – Evangelium) er inden for de sidste 20 år blevet indført i mange kirker – bl.a. i vore nabokirker i Norge og Sverige. Og det er formentlig også den ordning, som liturgikommissionen startede med at overveje. Det anses almindeligvis for at være den oprindelige ordning, hvorudfra det to-ledede perikopesystem er opstået ved udeladelse af den gammeltestamentlige læsning. Og det er også svært at se andre mulige løsninger, hvis præmisserne stilles således op:

- 1) Prædiketeksten skal være en evangelietekst
- 2) Der ønskes en fast gammeltestamentlig læsning
- 3) Der skal også være en læsning fra brevene i NT.

Men præmisserne kan da diskuteres, og i indledningen til alterbogens afsnit med kollekter og læsninger antydes kort to andre brugsmuligheder:

- 1) Hvis man ønsker at fortsætte med at have to evangelielæsninger, kan man undlade at bruge gammeltestamentlige læsninger.
- 2) Hvis man ønsker en kortere gudstjeneste med kun to læsninger, kan man ligeledes undlade at bruge den gammeltestamentlige læsninger (= Grønne Ændringer 73).

I begge tilfælde opgiver man præmissen om, at der skal være en fast gammeltestamentlig læsning, til fordel for en anden præmis eller et andet ønske om f.eks. en stærkere markering af kirkeårets rytme gennem anvendelse af evangelieteksterne fra første række – eller for at tage hensyn til en frygt for en overanstrengelse med tre læsninger før prædikenen.

Som en tredje brugsmulighed kommer afsnittet med udgangslæsninger i alterbogstillægget. Dette afsnit giver mulighed for en højmesseordning, der i hovedtræk er magen til alterbogsforslaget fra 1985. Denne ordning respekterer de tre præmisser, jeg før omtalte, men gør det på en måde, som ikke er set hidtil eller andetsteds. Ordningen får ifølge oplægget lejlighed til at blive prøvet i »åben konkurrence«.

Som oplægget ser ud, er man altså ikke tvunget til at anvende udgangslæsningen for at få lov til at have en indledende læsning fra Det gamle Testamente, eller for at nøjes med én evangelielæsning, eller for at få lov til at bruge Anna Sophie Seidelins kollekter.

Læsningerne (= perikopevalget)

Hvis man skal drøfte perikopevalget i alterbogen – og skal gøre det i en sammenhæng som denne – vil det umiddelbart være mest oplagt at redegøre for principper. Det er umiddelbart mest interessant, og det er mest overkommeligt.

Jeg vil dog gå lidt på tværs og advare mod at gå alt for meget op i principperne. Det er ikke fordi jeg mener, at principperne er ligegyldige – det være langt fra! Men det er nu ikke kun et spørgsmål om principper. Det er lige så meget et spørgsmål om nogle konkrete valg. Selv om man går ud fra de samme principper, kan man meget vel nå frem til vidt forskellige valg og afskæringer af de konkrete perikoper. Og selv om man har forskellige principper, kan man meget vel nå frem til samme perikopevalg på bestemte søn- eller helligdage. Bibelen er nu engang trods alt kun af en vis begrænset størrelse, og kirkeåret og traditionen lægger ofte op til et bestemt perikopevalg uafhængigt af vores nutidige principper. Desuden udgøres grundbestanddelen af perikoperne jo af de klassiske vestlige perikoper; principperne for dette valg kan vi for det meste kun gætte os til, og oftest er det klogest at lade være med at gætte og holde sig til det konstaterbare resultat.

Derfor er det også en kortslutning at gå ud fra, at forskellige perikopevalg helt selvfølgelig skyldes forskellige principper. Den sag er i mange tilfælde på én gang mere kompleks og mere banal.

Da liturgikommissionen i 1970 begyndte sit arbejde udarbejdede Peter Balslev Clausen en synoptisk oversigt over tekstlæsningerne på søn- og helligdage i Danmark, Norge, Sverige, Finland, Tyskland og i den romersk-katolske kirke.

Som sekretær for biskopperne udarbejdede jeg en noget lignende oversigt under hensyntagen til de store forandringer, der er sket siden 1970. Denne oversigt blev brugt som arbejdsredskab af det pågældende underudvalg, og fulgte iøvrigt arbejdet i noteform lige indtil det blev udsendt til offentlig høring. Oversigten var ikke helt så omfattende som Balslev Clausens, men ajourført med især de nye norske og svenske perikopeordninger og med oplysninger om forholdet mellem den autoriserede danske alterbog og liturgikommissionens forslag, primært den lilla fra 1985, men den grønne fra 1973 og den grå fra 1975 blev også inddraget, når der var grund til det.

I et vist omfang indtager udgangslæsningen jo en nøgleposition i liturgikommissionens forslag, og hvis alterbogen ikke skulle bruge udgangslæsningen som en fast nøgle, var det nødvendigt at gennemgå alterbogens læsninger position for position under hensyntagen til det nye grundskema: GT – Epistel – Evangelium.

For evangelieteksternes vedkommende var der for det meste ikke meget at være i tvivl om. Hvor oplægget afviger fra liturgikommissionens forslag, går det for det meste tilbage til den gældende autoriserede alterbog.

Et enkelt eksempel kan måske illustrere forholdet. På 6. søndag efter påske har den nuværende alterbog Johs. 15,26-16,4: »Når talsmanden kommer ...«. I det lilla alterbogsforslag er perikopen foreslået flyttet til 2. pinsedag og i stedet anvendes på søndagen Johs. 17,1-5. Imidlertid kan det konstateres, at både den norske, den svenske og den tyske ordning har holdt sig til dagens klassiske perikope, sådan som også Prøvealterbogen fra 1958 gjorde. I så-

danne situationer følger oplægget i almindelighed en konservativ kurs og holder sig til dagens klassiske perikope, medmindre liturgikommissionen har fremført meget overbevisende argumenter.

Liturgikommissionens forslag om indførelse af en helligtrekongers søndag følges, og det har forskellige afledede konsekvenser for søndag efter nytår og for julesøndag (= søndag mellem jul og nytår). Helligtrekongertiden søges endvidere styrket ved at indføre en fast sidste søndag i helligtrekongertiden baseret på perikopen om forklarelsen på bjerget (Matt. 17,1-9). Denne detalje er i overensstemmelse med prøvealterbogen 1958 og f.eks. også den tyske ordning. Liturgikommissionen har også ment, at perikopen Matt. 17,1-9 skulle fremhæves, men havde fundet en anden plads til teksten på 2. søndag i fasten. Denne placering betød imidlertid, at den klassiske perikope om den kana'anæiske kvinde (Matt. 15,21-28) i det lilla alterbogsforslag ikke kunne opretholdes i første tekstrække, sådan som det f.eks. var tilfældet i både den nye norske og den nye svenske ordning. Her er oplægget igen lidt konservativt og fastholder den kana'anæiske kvinde i første tekstrække, uden at det dog kan siges at være en egentlig strid mellem forskellige principper.

Liturgikommissionen havde en vis forkærlighed for Markus-tekster frem for Matthæus-tekster. Der kan selvfølgelig diskuteres for det ene frem for det andet, men igen forekommer det mig ikke at være en sag om forskellige principper, og heller ikke en sag med helt selvindlysende konklusioner. Oplægget er her igen lidt mere konservativt, men har ladet sig overbevise i enkelte tilfælde.

Vedrørende valget af perikoper til den gammeltestamentlige læsning og læsningen fra brevene i NT var opgaven mere kompliceret. Oplægget kan opfattes på to måder: Det kan opfattes sådan, at udgangspunktet er den nuværende alterbog, der er blevet udvidet med en indledende gammeltestamentlig læsning. Eller det kan opfattes sådan, at udgangspunktet er det lilla alterbogsforslag, hvor epistlen er blevet genanbragt på sin tidligere plads forud for evangelielæsningen. Begge synsvinkler er mulige.

Intentionen har ikke været at starte helt forfra, men at holde sig til det foreliggende perikopevalg, såfremt det var muligt, og såfremt der ikke var noget, der talte imod. Derfor er i de fleste tilfælde den indledende gammeltestamentlige læsning identisk med den gammeltestamentlige læsning fra det lilla alterbogsforslag, og den anden nytestamentlige læsning identisk med epistlen i den nuværende alterbog. Men perikoperne har været overvejet én for én under hensyntagen til den delvist ændrede kontekst, og perikopevalget har været gennemdrøftet flere gange og på flere niveauer.

Som eksempel kan vi tage 1. søndag i advent, første række: Som gammeltestamentlig læsning er anført Salme 24 eller Salme 100. Dette svarer til de gammeltestamentlige indgangslæsninger i det lilla alterbogsforslag. Læsningen fra NT er den klassiske perikope fra Rom. 13,11-14. Det er den tekst, vi har i den autoriserede alterbog, og som de også er fortsat med at anvende i Norge og Sverige.

Baggrunden for dette valg har været et ønske om normalt at respektere den klassiske perikoperække. Den katolske kirke har i meget stort omfang forladt den klassiske række, men den generelle holdning i de lutherske kirker har været, at man i store træk ville bevare den. Og oplægget er her i overensstemmelse med den generelle tendens i de lutherske kirker. Også liturgikommisionen har brugt dette princip – omend i en noget fri fortolkning. I det konkrete tilfælde anvendes Rom. 13,11-14 som udgangslæsning. Liturgikommisionen valgte i sin tid Salme 24, fordi den fra gammel tid hører adventstiden til. Og det valg forekom udmærket og naturligt, og det er derfor blevet stående.

Selv om det eksempel, jeg her har givet, formentlig dækker de fleste tilfælde, er der dog også mange eksempler på, at perikopevalget i oplægget af juni 1991 er faldet anderledes ud. Og årsagen er i de fleste tilfælde ikke et spørgsmål om divergerende overordnede principper.

Hvad angår den gammeltestamentlige læsning har det dog hele tiden skullet tages i betragtning, at der i liturgikommisionens grå og lilla betænkninger kun var to læsninger i den såkaldte »formesse«, og at evangelielæsningen fulgte umiddelbart efter den gammeltestamentlige læsning. Meget lange og komplicerede læsninger er derfor mere problematiske i denne perikopestruktur end i liturgikommisionens betænkninger.³

I 2. tekstrække på 1. søndag i advent har den autoriserede alterbog en læsning fra GT: Es. 42,1-9. Liturgikommisionen flyttede allerede i den grå betænkning fra 1975 denne perikope til Fastelavns søndag med den begrundelse, at den synes at passe bedre på denne søndag.⁴ Men perikopen synes også at passe ganske godt på 1. søndag i advent efter 2. række. Og derfor er den blevet stående, nu hvor der er gammeltestamentlige læsninger i begge rækker.

Den perikope, som liturgikommisionen havde foreslået til 1. søndag i advent, 2. række, om Jeremias kaldelse (Jer. 1,4-10), er ikke blevet kasseret, men anvendt et andet sted, nemlig på 5. s. e. trin. sammen med evangeliet om Peter bekendelse ved Kæsarea Filippi (Matt. 16,13-26).

I forordet til biskoppernes oplæg fra juni 1991 (s. XIII) er der nogle bemærkninger om principperne bag tekstvalget, og dem kan man holde sig til, hvis man ønsker at diskutere principper. Men i de fleste tilfælde er hverdagen i perikopevalget ikke helt så dramatisk. Hovedproblemet er perikopestrukturen.

Liturgikommisionen har i flere tilfælde ændret på beskæringen af epistelteksterne i forbindelse med deres brug som udgangslæsninger. De blev ofte forkortede, eller der blev valgt helt nye tekster. Der blev en overgang gjort et forsøg på at tage hensyn til dette perikopevalg for at muliggøre, at de der ønskede at have en udgangslæsning kunne finde perikopen i alterbogen – omend på en anden plads. Men der var for mange tilfælde, hvor det ikke var

³ Jfr. den grå betænkning s. 198: »3 læsninger vil nemlig ofte være en for stor intellektuel udfordring for menigheden«.

⁴ Jfr. den grå betænkning s. 213.

muligt at forene de to til dels forskellige funktionskrav. Og derfor er det blevet til, at der i alterbogstillægget er en særskilt liste over udgangslæsninger.

Men i flere tilfælde er det lidt kortere perikopevalg blevet stående tilbage i oplægget. F.eks. i 2. søndag i advent i 1. række, hvor der er en perikope fra Rom. 15. Den autoriserede alterbog har vers 4-9, mens oplægget kun har vers 4-7, sådan som udgangslæsningen også var beskåret. Men denne forkortelse svarer iøvrigt også til den norske og den svenske alterbog og til Foreløbige Ændringer fra 1973.

Jeg kan naturligvis ikke gennemgå hele alterbogen – men håber, at mine bemærkninger har bidraget til at gøre sagen så gennemsigtig, at det er muligt at føre en nogenlunde nøgtern og saglig debat om sagen.

Kollekterne

Opmærksomheden og interessen for kollektterne, og det vil i praksis især sige indledningskollektten, har været ganske stor.

Jeg vil – for egen regning – tillade mig at sige, at området i den aktuelle debat og bevidsthed er blevet kraftigt overvurderet i forhold til gudstjenestens andre bønner: ind- og udgangsbønnen, kirkebønnen, nadverbønnen og slutningskollektten.

Indledningskollektten er ikke af større vægt i forhold til gudstjenestens helhed end de andre bønner, snarere tværtimod; men i hensende til antal af sider er de blevet meget dominerende. Så i det mindste må man advare mod at måle indledningskollektens betydning i højmessens helhed på grundlag af antallet af sider i oplægget af juni 1991.

Oplægget indeholder fire serier. I selve alterbogen er der to serier, nemlig Veit Dietrich-kollekterne og missalekollektterne. I alterbogstillægget er der også to, nemlig den dobbelte kollekt-række fra Alterbogsforslaget 1985 og kollektterne af Johannes Johansen.

Ganske mange af brugerne af det lilla alterbogsforslag har været meget glade for at bruge de nye kollektterne af Anna Sophie Seidelin og ment, at de måske var den væsentligste fornyelse i forslaget. Men på den anden side var der også mange af de andre udtalelser, især fra ikke-brugere, der har givet udtryk for, at de ikke kunne affinde sig med disse kollektter. Biskoppernes konklusionen er derfor blevet, at man ikke vil anbefale dem til autorisation i denne omgang, men vente og se tiden an. De er derfor foreslået anbragt i det nye alterbogstillæg, hvor de kan bruges og afprøves over en længere årrække, hvor præst og menighedsråd er enige herom. Den manglende autorisation betyder, at biskoppens samtykke også skal indhentes; men det skulle ikke være nogen uoverkommelig forhindring.

Et nogenlunde fast omkvæd i udtalelserne i høringen 1988 var, at der var brug for en vis revision af kollektterne. Hovedparten af de konkrete kommentarer til kollektterne er derfor blevet registreret og forelagt for Anna Sophie Seidelin. Hun havde dog ikke lyst til kun at sidde med nogle papirer, men ville have nogen at snakke med. Derfor er kollektterne også blevet gennemdrøftet ganske grundigt i en uformel og ikke-biskoppelig arbejdsgruppe af hovedsageligt venligtsindede brugere, og derefter har Anna Sophie Seidelin foreslået nogle ændringer og i visse tilfælde nogle helt nye kollektter. Sekretæren – det er mig – har derefter forsynet kollektterne med nogle små noter, der meget kort registrerer, hvis der er sket ændringer i forhold til det lilla alterbogsforslag. Der er stadigvæk nogle enkelte mindre løse ender, der ikke er blevet klaret endnu.

Udover Anna Sophie Seidelins kollektter indeholder alterbogstillægget også nogle nye kollektter af Johannes Johansen. Kollektterne blev først trykt i Dansk Kirketidende. Der findes også andre nyere kollekttrækker, der kunne overvejes; men det skønnedes altså, at de var de bedste og mest anvendelige. Kollektterne har været brugt et antal steder rundt om i landet, og tilbagemeldingerne har hovedsageligt været positive; men det giver også næsten sig selv,

når man selv har fundet frem til kollekterne og søgt om tilladelse til at bruge dem. På den anden side kunne det da tænkes, at man blev skuffet og gik fra dem igen.

Alterbogstillægget er af en sådan karakter, at det skulle være relativt overkommeligt i fremtiden at revidere eller udvide eventuelle efterfølgende oplag med nye tekster. Og desuden står det jo enhver frit at prøve at få trykt kollektrækker eller bønnesamlinger. Vi har jo trykkefrihed her i landet.

Oprindelig var det også planen, at alterbogstillægget skulle indeholde en oversættelse af de gamle latinske kollekter, som vi her i landet plejer at kalde »missalekollekter«. Som et internt oplæg i liturgikommissionen havde Anna Sophie Seidelin lavet en ny-oversættelse af disse kollekter, men de var ikke kommet videre end til arbejdsbordet. Det biskoppelige underudvalg, der havde med bønnen at gøre, fik denne oversættelse at se og syntes, at der var så gode kvaliteter i denne oversættelse, at det var værd at arbejde videre med den. Og modtagelsen af kollekterne i den begrænsede høring her i foråret var så positiv, at det besluttedes at flytte kollekterne til selve alterbogen som en parallel række til Veit Dietrich-kollekterne.

På nuværende tidspunkt står missalekollekterne altså som en parallelrække i selve alterbogen, og det er overladt til præsten at tage stilling til, hvordan de bruges. Det har været overvejet at foreskrive, at Veit Dietrich-kollekterne skulle bruges i første tekstrække og missalekollekterne i anden tekstrække. Missalekollekterne har jo godt nok et vist kirkeårspreg, men er normalt ikke knyttet snævert til en bestemt evangelietekst og kunne derfor uden problemer anvendes i anden tekstrække. Foreløbigt er valget mellem de to kollektrækker stillet helt frit, men måske burde der et eller andet sted anføres en vejledende brugsanvisning.

Der eksisterer forskellige andre oversættelser af missalekollekterne, og de har alle været undersøgt og overvejet. Kritikken af oversættelsen vil nok gå på, at det er for fri en oversættelse. Men det er netop denne frihed i oversættelsen og den nutidige sprog-

tone, der har været afgørende for, at valget faldt på denne oversættelse. Og oversættelsen kan – på trods af friheden – godt tåle, at man sætter sig ned og sammenligner med den latinske originaltekst.

I midten af 1500-tallet indførtes Veit Dietrich-kollekterne i den første danske alterbog, og dér har de stået siden og er blevet revideret flere gange. Det meste af tiden har kollekterne stået der som den eneste mulighed, men i den tidligste efterreformatoriske tid tog man mere afslappet på det. Man klarede sig så godt man kunne med en oversættelse af de gamle missalekollekter, og sagde iøvrigt, at det stod enhver præst frit selv at lave sine kollekter, blot det kun var til eget brug i den lokale kirke.

Men i slutningen af 1500-tallet udviklede det sig til, at de nye Veit Dietrich-kollekter fik en monopolstilling. Og denne stilling fik de formentlig ved, at folk syntes, at kollekterne var gode og brugte dem. Tiden er måske inde til at finde en afløser for Veit Dietrich-kollekterne, men det ser ikke ud til, at det er muligt at finde en række, som helt uproblematisk kan foreskrives som eneste mulighed. Og derfor er det blevet til, at Veit Dietrich-kollekterne er opretholdt som basiskollektrække. Og iøvrigt foreslås det så, at rækken ved sin side får nogle konkurrerende rækker, og så vil tiden formentlig vise, hvad der har overlevelseskraft og brugsværdi, og hvad der vil gå i glemmebogen. Eller også vil det blive til, at der permanent på dette område vil være nogle valgmuligheder, ligesom vi som præster har mange valgmuligheder, når vi skal vælge salmer. Men sådan har det jo ikke altid været på salmevalgsområdet.

Det kunne godt se ud til, at liturgikommissionen også havde forudsat, at Veit Dietrich-kollekterne skulle fortsætte med at være en mulighed; men i givet fald var de ikke blevet færdige med arbejdet. Og det underudvalg, der beskæftigede sig med gudstjenestens bønner, stod over for den opgave at vælge eller udarbejde en version. Hvis man ser bort fra den mulighed selv at lave en ny-oversættelse, var der følgende valgmuligheder:

- 1) 1923-versionen, der findes i den nuværende alterbog og salmebog.
- 2) Fængels oversættelse i bogen «Gudstjenestekollekterne» fra 1953.
- 3) Versionen fra Prøvealterbogen 1958
- 4) Jørgen Glenthøjs oversættelse fra 1987
- 5) Og et upubliceret forslag fra Anna Sophie Seidelin modtaget i kladder 1988.

Som arbejdsrapport for udvalget blev der lavet en synopsis over de forskellige versioner, og resultatet er blevet, at versionen fra Prøvealterbogen 1958 er foreslået. Den er dog blevet revideret let, bl.a. for bedre at kunne anvende kollektene i anden tekststrække.

Det er dog egentlig ikke ret mange steder, hvor der er strøget ord, der knytter sig snævert til ved første tekststrækkes evangelium til at det giver mening, når kun anden tekststrækkes evangelium læses. Paradigmet er vel »den kana'anæiske kvinde«; men så vidt jeg husker drejer det sig kun om 3-4 steder. Intentionen med ændringerne har været at gøre bønnerne mere anvendelige uden at bevæge sig bort fra det centrale indhold i kollektene.

Det kan selvfølgelig diskuteres – og bør da også diskuteres – om det rigtigste ikke ville være at lave en nutidig oversættelse af kollektene. Nu er Veit Dietrich-kollekterne jo imidlertid ikke nogen kanoniseret tekst, og målsætningen bør i sidste instans ikke være at komme så tæt på Veit Dietrich som muligt; men at finde frem til de bedst mulige kollekter til alterbogen.

Måske får man det bedste resultat ved »at gå tilbage til kilderne« – men det er nu ikke givet på forhånd. »Politisk« vurderet vil det ikke tjene noget formål at lave en nyoversættelse, hvis de, der helst vil fortsætte med at bruge Veit Dietrich-kollekterne, ikke er interesseret i en sådan nyoversættelse. Og nu – hvor der lægges op til flere valgmuligheder – forekommer det mig at være mere interessant at høre, hvad denne gruppe mener om sagen, end at høre, hvad de mener, som alligevel vil bruge én af de andre kollektrækker.

Her i foråret har Anna Sophie Seidelin på eget initiativ lavet et råskitse til en ny oversættelse af Veit Dietrich efter andre principper end den tidligere oversættelse. Den tidligere oversættelse var en friere oversættelse med vægtlæggen på, at sproget skulle være nudansk. Den seneste råskitse er lavet ud fra andre principper. Det er en »tæt« oversættelse, der forsøger at gå så tæt og ordret som muligt på Veit Dietrichs tyske original. Jeg har set råskitserne, men er ikke i stand til at udtale mig om den endnu. Mod forventning kan denne fremgangsmåde måske se ud til at give et mere nutidigt præg. Men om oversættelsen som helhed er anvendelig, kan jeg ikke overskue. Der er i hvert fald en del arbejde, der skal gøres endnu, hvis det skal være anvendeligt i en alterbog.

Andre gudstjenester

Der eksisterer også andre gudstjenesteformer end højmessens på søndagene og de forordnede helligdage. Og oplægget indeholder i et vist omfang vejledende forslag til ordninger og tekster for andre gudstjenester.

I selve alterbogen findes et forslag til en børnegudstjeneste (s. 19-24). Da den findes i selve alterbogen, forudsættes det, at den vil blive autoriseret sammen med alterbogen som helhed. Den anførte ordning er tænkt som en børnegudstjeneste på højmessens plads; og hvis det skal kunne lade sig gøre legalt og decentralt, forudsætter det, at ordningen er autoriseret. Ordningen kan bruges i stedet for den almindelige højmesse, såfremt præsten ønsker det, og menighedsrådet giver sit samtykke. Ordningen er udarbejdet på grundlag af forskellige foreliggende forslag og foregiver ikke at være andet end en beskrivelse af, hvad der anses for forholdsvis selvfolgeligt på dette område. De fleste, der har erfaring med børnegudstjenester, vil nok sige: Nå, ikke andet! Men den foreslåede ordning er netop ikke tænkt som andet.

Det er meningen, at der til alterbogstillægget skal udarbejdes et afsnit med bønner og læsninger specielt til denne gudstjenesteform; men det afventer foreløbigt selve alterbogens skæbne. For

en ordens skyld skal nok tilføjes, at såfremt der holdes børnegudstjenester, som ikke erstatter den faste gudstjeneste i sognet, kan præsten frit udforme gudstjenesten og er ikke bundet af de begrænsninger, der trods alt er indbygget i ordningen for børnegudstjeneste på højmessens plads.

Alterbogstillægget indeholder også et afsnit med kollekter og læsninger til ikke-forordnede gudstjenestedage. Det drejer sig om Nytårsaften, Fastegudstjenester, Påskelørdag, Konfirmationsgudstjeneste og Høstgudstjeneste. Denne række kunne selvfølgelig være både længere eller kortere. Der har været opstillet en længere liste over andre dage, der kunne tænkes medtaget på denne liste, f.eks. Askeonsdag, eller Pinselørdag, eller Skt. Hans. Det kan selvfølgelig diskuteres, men kan næppe anses for at være et vigtigt punkt på dagsordenen.

Højmesseordningen er – som tidligere anført – normalt en gudstjenesteform med nadver. Og hvis man ved faste gudstjenester ønsker en gudstjeneste uden nadver, er man normalt henvist til at anvende højmesseordningen, men blot med udeladelse af nadveren.

Der er dog i alterbogstillægget gjort et forsøg på at udarbejde en vejledende gudstjenesteform uden nadver. Den har i mangel af bedre fået navnet »Morgen- og aftengudstjeneste« og er især tænkt som en mulighed ved hverdagsgudstjenester. Det konkrete udgangspunkt for ordningen har især været forskellige forslag i Prøvealterbogen 1963. Ordningen er kun vejledende og tænkes ikke autoriseret. Som lovgivningen i folkekirken ser ud for tiden, står det normalt præsten frit for at arrangere og udforme hverdagsgudstjenester, såfremt de ikke erstatter faste eller forordnede gudstjenester. Og denne regel er der ikke planer om at ændre på ved at foreslå forpligtende ordninger til ekstraordinære gudstjenester. Så der er altså kun tale om en model, som man kan bruge eller lade være, som man har lyst til.

Ritualer

Jeg har valgt at koncentrere min orientering om alterbogen og højmesseordningen, så bemærkningerne til ritualforslagene i oplægget af juni 1991 vil blive ret kortfattede og ikke indeholde ret meget ud over det, der er anført i forordet.

Oplægget indeholder kun ét forslag til dåbsritual, og dette ene forslag er beregnet til anvendelse både ved barnedåb og voksendåb. I rituel henseende bliver der ikke nogen egentlig forskel på barnedåb og voksendåb. Og det er vel også et adækvat rituel udtryk for det teologiske udsagn om, at al dåb i princippet er barnedåb. Men under de ændrede liturgiske forhold skal det teologiske udsagn omformuleres, for at svare til de nye rituelle forhold. For det foreslåede dåbsritual er ikke et barnedåbsritual, men et dåbsritual – slet og ret.

Hvis der findes et behov eller et ønske om et nyt dåbsritual, har det ikke givet sig mange konstaterbare udslag i den offentlige debat og i høringsudtalelserne. Det sidste kan måske skyldes, at der ikke er blevet spurgt direkte nok og indtrængende nok. Jeg har som sekretær kun stiftet bekendtskab med yderst få udtalelser om erfaringer med brug af det nye dåbsritual foreslået af liturgikommissionen.

Det forelagte forslag til dåbsritual er kun en meget lempelig revision af 1912-ritualet. Der er ved redigeringen i højere grad taget hensyn til, at dåben normalt finder sted under en gudstjeneste, og der er gennemført en opdeling i nogle underpunkter, ligesom i højmesseordningen og nadverritualet. Enkelte af overskrifterne kan være diskutabile. I ordene fra Markus-evangeliet er indledningen taget med ligesom i Foreløbige Ændringer fra 1973. Det punkt, der har givet de største problemer i arbejdet, er faddertalen, hvor der har været gjort flere forgæves forsøg på at finde en anden formulering.

Konfirmationsritualet er netop blevet autoriseret her i sommer, og oplægget er på dette punkt altså ikke længere et oplæg til debat, men snarere en forhåndsorientering. Det nye ritual samler og

viderefører i hovedtræk de hidtidige rituelle bestemmelser om konfirmation. Endvidere giver det mulighed for en ny formulering af spørgsmålet til konfirmanden og to nye formuleringer af konfirmationsvelsignelsen. Det er endvidere tydeliggjort, at trosbekendelsen er en del af selve konfirmationshandlingen. Som noget nyt anføres, at konfirmationen slutes med fredshilsen for hvert hold, svarende til fredshilsenen ved dåben, samt at Fadervor afslutter selve konfirmationshandlingen. Det nye spørgsmål til konfirmanden »Vil du konfirmeres i den kristne tro« er foreslået af Ingrid Schrøder-Hansen i liturgikommissionens betænkning nr. 1100. Den ene af de to nye formuleringer af konfirmationsvelsignelsen bygger på den bøn, der kendes fra dåbsritualet, og den anden bygger på et forslag af Ingrid Schrøder-Hansen.

Forslaget til vielsesritual bygger i hovedtræk på liturgikommissionens betænkning nr. 973 fra 1983. Ritualen har som helhed i højere grad præg af at være en gudstjeneste, og forud for selve vielsen er der bøn og skriftlæsning. Redaktionelt er der gennemført en opdeling af ritualen i nogle underpunkter. Og hvad angår tilspørgsel og erklæring er formuleringerne fra 1912-ritualet opretholdt. Baggrunden herfor er forholdsvis mange kritiske indvendinger mod de foreslåede spørgsmål i betænkning 973.

Det er som hidtil ikke meningen, at de foreslåede begravelsesordninger skal autoriseres, så de er altså kun tænkt som vejledende ordninger. Der er anført to former: en længere form med gudstjenestepræg og en kortere form. Begge former kan anvendes ved jordfæstelse og ved bisættelse. Forpligtende autoriseret ritual er som hidtil kun jordpåkastelsesdelen med indledende lovprisning, jordpåkastelsesordene, Fadervor og velsignelse. Liturgikommissionen havde i betænkning nr. 1100 fra 1987 foreslået to forskellige formuleringer af jordpåkastelsesordene. Selv om holdningen til den alternative formulering i princippet har været positiv, har vurderingen dog været, at det er af større værdi at holde fast ved kun én formulering.

Skriftemålet fører en hensygnende tilværelse i Den danske Folkekirke. Det har sine historiske grunde, men spørgsmålet er alligevel, om der ikke bør gøres et forsøg på at styrke det. Imidlertid er det ikke et område, der har været meget fremme i debatten, og liturgikommissionen har ikke skrevet nogen selvstændig betænkning om dette ritual, men kun givet plads for nogle få bemærkninger i anden sammenhæng.⁵ Grundstammen i skriftemålet må være det private skriftemål, men det har været hensigten at undgå egentlige rituelle anvisninger i denne sammenhæng. På den anden side forekommer det ikke tidssvarende kun at kunne citere fra Danske Lov og Kirkeritualet i slutningen af 1600-tallet, sådan som det er tilfældet i den nuværende biskoppernes vejledning. Derfor er forsøgt formuleret – i al enkelthed – en kort vejledende anvisning. Det er mig bekendt ikke meningen, at den skal autoriseres.

Fælles skriftemål kan holdes i tilknytning til højmessens. Men hvor skal det være? Her er der forskellige muligheder, og antallet af muligheder er nok udtryk for en vis usikkerhed om, hvordan og hvornår et eventuelt fælles skriftemål kan foregå. Der er omtalt tre muligheder:

- 1) Forud for højmessens imellem ringningerne.
- 2) Inde i højmessens efter prædiken og forud for nadveren.
- 3) I højmessens indledning på indgangsbønnens plads.
- 4) Og i denne sammenhæng kan måske også omtales den korte nadverform med forudgående absolution, der er anført i alterbogstillægget.

Skriftemålets hensygnende plads hænger historisk set vel sammen med, at det var blevet knyttet til nadveren som en betingelse for adgang til nadveren. Dette rejste der sig en kritik af – berettiget forekommer det mig. Men er det en rigtig og nødvendig konse-

⁵ I Foreløbige Ændringer fra 1973 er der dog en kort beskrivelse.

kvens, at skriftemålet har været på vej til helt at blive afskaffet i folkekirken?

Og efter dette spørgsmål vil jeg slutte af med nogle generelle bemærkninger, især vedrørende spørgsmålet om genkendelighed i forbindelse med højmesse.

Afslutning

Uanset hvad man måtte mene om ideen om en ensartet dansk højmesse i alle kirker fra Skagen til Gedser, må det konstateres, at sådan er situationen ikke længere. Og det må vist også konstateres, at broerne tilbage til en situation, hvor højmesse fejres på samme måde i alle landets kirker er brudt af. Usus – den faktisk foreliggende liturgisk praksis – udviser en del forskelle fra sted til sted. Sådan har det vist altid været, men her i Danmark er forskellene afgjort blevet meget større indenfor de sidste 20 år. Liturgi-kommisionens betænkninger og midlertidige ordninger og forsøgsordninger hører nu også til usus, faktisk foreliggende liturgisk skik, på flere områder med mange års fortsat brug bag sig.

Det forekommer mig helt urealistisk at drømme sig tilbage til en uniform dansk højmesse. Det er kun strudsepolitik. Men det er både muligt og nødvendigt at stille et krav om genkendelighed. I udtalelserne fra den første, begrænsede høringsrunde her i foråret var der næsten ingen, der ankede over, at de savnede en bestemt mulighed i oplægget, men derimod flere, der mente, at mulighederne var for mange og for uoverskuelige. I betragtning af den korte tid, der havde været til rådighed til at sætte sig ind i materialet, forekommer det mig nu, at de fleste ganske udmærket havde forstået at sætte sig ind i mulighederne.

Jeg vil prøve at bruge en lille lignelse fra EDB-området? Kravet om genkendelighed kan måske sammenlignes med begrebet kompatibilitet på EDB-området. Hvis styresystemerne er forskellige, kan man ikke udveksle dokumenter, eller bruge samme programmer. Sådan som f.eks IBM og Apple har været to forskellige miljøer, der ikke rigtigt kunne snakke sammen. På det liturgiske om-

råde drejer det sig om i folkekirken at opretholde et kompatibelt miljø, sådan at vi kan holde gudstjeneste sammen, snakke sammen, diskutere sammen, udveksle erfaringer, udnytte fælles materiale, bruge de samme grundbøger.

Det nu foreliggende oplæg af juni 1991 er omredigeret, sådan at genkendeligheden og overskueligheden i højmesseordningen er blevet opprioriteret, uden dog helt at eliminere de alternative muligheder. Måske er mulighederne stadigvæk for mange - jeg mener det personligt ikke. Men det er vel især her debatten skal stå lige for tiden, for at få undersøgt om vi i fællesskab og forhåbentlig i relativ fredsommelighed kan blive enige om, hvilke fælles begrænsninger vi vil lægge på os selv og gudstjenesteordningen for fællesskabets skyld. De legitime og teologisk forsvarlige muligheder er i teorien næsten utallige - hvis de er begrænsede skyldes det kun begrænsninger i viden eller fantasi. Men ikke alt er gavnligt og opbyggeligt - for at slutte med en allusion til Paulus.